

Quarterly of Islamic Awakening Studies

Summer 2025. Vol 14. Issue 2
ISSN (Print): 2322-5645- ISSN (Online): 2783-2112
Journal Homepage: <https://www.iabaj.ir/>

Research Paper

The manifestation of Islamic awakening in the Arbaeen Walking Ceremony; Examining Political Functions

Elaheh Sadeghi¹, Jalil Dara^{*2}

1. Assistant Professor, Tarbiat Modares University, Department of Political Science, Faculty of Humanities
2. Associate Professor, Department of Political Science, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 107-126

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *Arbaeen*
Arbaeen walking ceremony
Function Political
functions Islamic
awakening

Article History:

Received:

June 1, 2024

Accepted:

September 24, 2025

Published:

December 22, 2025

Abstract

One of the most important rites and rites of worship is the Arbaeen walking ceremony, which is held collectively with a divine purpose. Every year, Muslims in this ceremony, on the one hand, announce their existence to the world in different dimensions, and on the other hand, the presence of the pilgrims themselves in this ceremony causes their influence and mutual influence. Therefore, this ceremony has different functions such as religious, social and political functions, etc.; But the experts of the Islamic world have paid less attention to the political functions of this ceremony. For this purpose, this research seeks to answer the question, what are the political functions of the Arbaeen walking ceremony from the perspective of political science experts? (Problem). To answer, the sociological approach and Shannon's Delphi method were used (method). The findings showed that the most important political functions of this ceremony, from the point of view of political science experts, is the increase of the soft power of the Islamic world; unifying Muslims; Strengthening Shiite identity; Islamic awakening; Sacrifice-martyrdom; resistance and anti-tyranny; Enjoining the famous and forbidding the evil; Demonstrating Iraq's security, strengthening Iran-Iraq relations; Education and political staffing and reforming the society and laying the foundation for the emergence of Imam Zaman (A.S.) are (findings).

Citation: Sadeghi, E. and Dara, J. (2025). The manifestation of Islamic awakening in the Arbaeen Walking Ceremony; Examining Political Functions. *Journal of Islamic Awakening Studies*, 14(2), 107-126.

* **Corresponding author:** Jalil Dara, **Email:** j.dara@modares.ac.ir

Copyright © 2025 The Authors. Published by basijasatid. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The Arbaeen walking ceremony, as one of the largest religious gatherings in the world, has been analyzed through various perspectives. While some view it solely as a devotional ritual or a historical event, and others apply a sociological lens, a more comprehensive approach integrates history and sociology, viewing the ritual as both an enduring historical event and a collective action that challenges secular sociological paradigms. Despite its multifaceted nature-encompassing religious, cultural, and social dimensions-experts have largely neglected a systematic analysis of its political functions. This gap exists even though contemporary global politics, particularly efforts by hegemonic powers to undermine Islamic unity and distort religious symbols, have made the political dimension of Arbaeen increasingly prominent. The massive, multi-million participation in recent years demonstrates the ritual's power to foster Islamic unity and awakening, necessitating a direct and scholarly investigation into its political functions from the perspective of political science experts. Therefore, this study seeks to answer the core question: what are the political functions of the Arbaeen walking ceremony from the viewpoint of political science scholars?

Methodology

This research employed the Delphi method and Shannon's entropy technique to identify the political functions of the Arbaeen walking ceremony from the perspective of political science experts. The panel consisted of ten Iranian political science elites, all holding PhDs, actively engaged in academic research on Arbaeen, and having personally participated in the pilgrimage. In the first stage, the researchers conducted semi-structured interviews to extract the experts' views on the ceremony's political functions, which were then combined with findings from a literature review. This process yielded 13 initial political functions. In the second stage, a closed-ended Likert-scale questionnaire (ranging from 1 to 5) based on these 13

functions was administered to the same panel. The collected data were then analyzed using Shannon's entropy formula—a mathematical method for weighting criteria that provides greater precision than traditional frequency or mean-based approaches. This analysis enabled the researchers to calculate the information load and final weight of each political function, thereby determining their relative importance and consensus level among the experts.

Results and Discussion

The analysis, using Shannon's entropy technique, identified twelve political functions for the Arbaeen walking ceremony, as three initially proposed functions—"blurring of class, ethnicity, and nationality" was retained while "reduction of Muslim differences (Shia-Sunni)" and "political-social division of labor" were deprioritized due to low consensus. According to the expert panel, the three most significant political functions, in order of importance, were: "increasing the soft power of the Islamic world," "strengthening Shia identity," and "unifying Muslims." These were followed closely by "Islamic awakening," "sacrifice and martyrdom-seeking," "resistance and anti-tyranny," and "enjoining good and forbidding evil." The findings indicate that the Arbaeen ceremony functions as a manifestation of soft power, attracting millions annually not through coercion but through shared values and the magnetic appeal of Imam Hussein (AS). By bringing together diverse nationalities, ethnicities, and even non-Muslims under the slogan "Love of Hussein unites us," the ritual actively constructs a transnational Shia and Islamic identity while challenging sectarian divisions. Furthermore, the ceremony serves as a form of political education and awakening, renewing participants' commitment to resistance against oppression and injustice. The authors conclude that these functions are not merely symbolic but contribute to the structural preparation of Muslim societies for the emergence of Imam Mahdi (AJ), positioning Arbaeen as a dynamic political force in contemporary Islamic civilization.

Conclusion

The Arbaeen walking ceremony, due to its historical, trans-religious, and transnational nature, possesses diverse functions, yet its political dimensions have been largely overlooked by scholars. This study identified twelve political functions from the perspective of political science experts, with the most significant being the enhancement of the Islamic world's soft power, the strengthening of Shia identity, and the unification of Muslims. The findings demonstrate that Arbaeen transcends a mere religious ritual, serving as a collective movement toward divine purpose—a magnetic attraction to Imam Hussein (AS) that draws individuals regardless of language, ethnicity, or sect. This pilgrimage represents the rejection of global arrogance

(Yazidi culture) and the emergence of a new, justice-oriented Islamic identity. It functions as a form of Islamic awakening, reforming individual lifestyles and mobilizing nations toward the straight path. Ultimately, the authors conclude that the political functions of Arbaeen are not isolated outcomes but interconnected processes that prepare the ground for the emergence of Imam Mahdi (AJ). The ceremony embodies the journey "from God to God" (*inna lillahi wa inna ilayhi raji'un*), signaling that Muslims are actively moving beyond the hegemony of Western civilization to establish a new global order centered on truth, justice, and the universal call of Karbala.

مقاله پژوهشی

تجلی بیداری اسلامی در مراسم پیاده‌روی اربعین؛ بررسی کارکردهای سیاسی

الهه صادقی - استادیار دانشگاه تربیت مدرس، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، تهران، ایران.

جلیل دارا* - دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>یکی از مهم‌ترین آیین‌ها و مناسک عبادی، مراسم پیاده‌روی اربعین است که با هدفی الهی به صورت جمعی برگزار می‌گردد. هر سال مسلمانان در این مراسم، از یک سو موجودیت خود را در ابعاد متفاوت به جهانیان اعلام می‌کنند و از سوی دیگر حضور خود زائران در این مراسم، موجب تاثیرپذیری و تاثیرگذاری متقابل آنها می‌گردد. لذا این مراسم، از کارکردهای متفاوتی نظیر کارکردهای مذهبی، اجتماعی و سیاسی و... برخوردار است؛ اما صاحب‌نظران جهان اسلام کمتر به کارکردهای سیاسی این مراسم پرداخته‌اند. به همین منظور این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که از منظر صاحب‌نظران علوم سیاسی، کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین کدامند؟ (مسئله). برای پاسخگویی، از رویکرد جامعه‌شناختی و روش دلفی- تکنیک شانون بهره‌برداری گردید (روش). یافته‌ها نشان داد که مهمترین کارکردهای سیاسی این مراسم از منظر صاحب‌نظران علوم سیاسی، افزایش قدرت نرم جهان اسلام؛ وحدت‌بخشی به مسلمانان؛ تقویت هویت شیعه؛ بیداری اسلامی؛ ایثار-شهادت طلبی؛ مقاومت و ظلم‌ستیزی؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ نمایش امنیت عراق؛ تقویت مناسبات ایران و عراق؛ آموزش و کادرسازی سیاسی و اصلاح جامعه و زمینه‌سازی ظهور امام زمان (عج) می‌باشد (یافته‌ها).</p>	<p>شماره صفحات: ۹۰-۱۰۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p>
	<p>واژه‌های کلیدی:</p> <p>اربعین، مراسم پیاده‌روی اربعین، کارکردهای سیاسی، نخبگان سیاسی هویت</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۲</p>

استناد: صادقی، الهه و دارا، جلیل. (۱۴۰۴). تجلی بیداری اسلامی در مراسم پیاده‌روی اربعین؛ بررسی کارکردهای سیاسی. فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی، ۱۴(۲)، ۱۰۷-۱۲۶.

مقدمه

مراسم پیاده‌روی اربعین یکی از بزرگ‌ترین اجتماعات مذهبی مسلمانان است که با گذشت هزاران سال، هنوز در زندگی سیاسی و اجتماعی مسلمانان به صورتی پویا و زنده جریان دارد و در کنش‌های فردی و جمعی مسلمانان تأثیرگذار بوده است؛ اما تا به امروز بررسی این موضوع با دیدگاه‌های متفاوتی صورت پذیرفته است که بر پایه‌ی هستی‌شناسی خویش، هر کدام قرائتی متفاوت از مراسم پیاده‌روی اربعین ارائه کرده‌اند؛ اما آنچه‌ی که در تحلیلی کلان مشاهده و فهم می‌شود، وجود ۴ دیدگاه غالب است. دیدگاه اول متأثر از مباحث عبادی-معنوی است و این مراسم را تنها آئین و منسکی عبادی و مذهبی می‌داند؛ یعنی شرکت زائران در این مراسم، خلوت و تشکر از خدا و توسل به امام حسین(ع) و یارانشان می‌باشد. دیدگاه دوم، این مراسم را با تحلیل و تبیین تاریخی بررسی کرده است؛ یعنی بر این باور است که باید برای تجزیه و تحلیل رفتار و کنش‌های افراد جامعه، گذشته آنان را تبیین گردد. بر این اساس در این مراسم آنچه‌ی که مهم است، وقایع تاریخی است؛ یعنی چه وقایعی در گذشته رخ داده و چه شخصیت‌ها و با چه عملکردهایی بوده‌اند.

دیدگاه سوم با نگاه جامعه‌شناسی به این مراسم پرداخته است. بدین معنا که اگر علم جامعه‌شناسی وجود نداشته باشد، تبیین وقایع و مسائلی که در بستر تاریخ رخ داده‌اند، امکان‌پذیر نخواهد بود. این دیدگاه معتقد است که وقایعی که در گذشته رخ داده‌اند، همانند دانه‌های تسبیح می‌باشند که هیچ پیوستگی به یکدیگر ندارند، زیرا صرف وجود دانه‌های تسبیح، برای خلق تسبیح کافی نیست، بلکه به نخ‌ی نیاز است که بین دانه‌ها اتصال ایجاد نماید. بر این اساس علم جامعه‌شناسی، داده‌ها و وقایع تاریخی را به یکدیگر متصل می‌کند. به تعبیر دیگر، به وقایع تاریخی، ساختار می‌دهد و آن را نظام‌مند می‌کند. بنابراین علم جامعه‌شناسی است که به مراسم پیاده‌روی اربعین که واقعه تاریخی می‌باشد، ساختار و نظام داده است (مصباح یزدی، ۱۳۷۲: ۵۳).

دیدگاه چهارم افزون بر اینکه به کارکرد عبادی و مذهبی این مراسم معتقد است، بلکه به رابطه دو سویه علم تاریخ و علم جامعه‌شناسی معتقد است؛ یعنی به جای یک رابطه یک سویه، به هم‌پوشانی بین این دو علم معتقد است. بر این اساس، از یک سو زمانی تاریخ ارزشمند و مفید است که بتواند رفتار جوامع را تحلیل نماید و به نوعی، امتداد اجتماعی را بدنبال داشته باشد. بنابراین باید تاریخ را مطالعه، بازسازی و تحلیل کرد تا بتوان وقایع و مسائل زمان حال و آینده را ترسیم کرد. از سوی دیگر تبیین وقایع تاریخی بدون، علم جامعه‌شناسی نیز ناقص است و این وقایع نیازمند جامعه‌شناسی است تا به آن نظم و ساختار دهد.

با تاسی از موارد ذکر شده، دیدگاه پژوهش حاضر، دیدگاه چهارم است. از یک سو مراسم پیاده‌روی اربعین یک واقعه تاریخی است که باید به صورت دقیق و علمی آن را فهم کرد و شناخت. از سوی دیگر زیارت جمعی به صورت راهپیمایی است که امروزه توانسته است در جوامع مختلف به صورت کنش معطوف به هدف الهی، خود را نشان دهد و آموزه‌های جامعه‌شناسی سکولار را به چالش کشد؛ زیرا برخی جامعه‌شناسان سکولار در تلاش بوده و هستند تا القا کنند مراسم پیاده‌روی اربعین در چارچوب مباحث جامعه‌شناختی قرار نمی‌گیرد و رفتارهای افراد، معطوف به کنش‌های مادی و این جهانی است. در واقع آنان تصور می‌کنند، همه چیز در همین دنیای مادی خلاصه می‌گردد؛ در صورتی که پژوهش حاضر درصدد این است تا این موضوع را با رویکرد تاریخی و جامعه‌شناسی بکاوند؛ زیرا پژوهشگران این مقاله بر این باورند که این مراسم علاوه بر اینکه واقعه‌ی تاریخی است، اما نه به صورت صرف؛ بلکه از آموزه‌ها و بن‌مایه‌های معرفتی

و شناختی در ابعاد مختلف تشکیل شده و جنبه‌ی هویت‌سازی دارد. بر این اساس با رویکردی جامعه‌شناسی می‌توان از شهید معرفتی آن بهره برد و کارکردهای سیاسی این مراسم را بازنمایی کرد.

هدف این مقاله، دستیابی به کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین است؛ زیرا تاکنون صاحب‌نظران و پژوهشگران در این عرصه، کمتر به کارکردهای سیاسی و بیشتر به کارکردهای مذهبی-فرهنگی این مراسم پرداخته‌اند؛ در صورتی که در دنیای امروز بُعد سیاسی این مراسم بسیار پررنگ‌تر شده است؛ زیرا جهان استکبار به شیوه‌های متعدد به دنبال خدشه‌دار کردن تعالیم دین اسلام و نابودی وحدت مسلمانان است. یکی از این اقدامات، محو کردن یا کمرنگ جلوه دادن مراسم پیاده‌روی اربعین از راه تخریب و تحریف است. جهان استکبار از یک سو این مراسم را غیر مدرن و ناسازگار با ضروریات دنیای امروز معرفی کرده و از سوی دیگر در مرحله تحریف، زیبایی‌ها و جاذبه‌های بی‌بدیل این مراسم را سانسور نموده است؛ اما در سال‌های اخیر حضور بیست و چند میلیونی مردم در این مراسم، نشانگر این امر مهم است که این اقدامات نه تنها ثمره‌ای نداشته، بلکه موجب وحدت بخشی به مسلمانان و بیداری اسلامی شده است. بر این اساس لازم و ضروریست که کارکردهای سیاسی پیاده‌روی اربعین شناسایی و بررسی گردد. لذا برای شناخت علمی و صحیح‌تر این موضوع، باید به صورت مستقیم از دیدگاه صاحب‌نظران استفاده کرد که این امر موید ضرورت نظری و راهبردی این پژوهش است که می‌تواند با شناسایی دقیق و صحیح این کارکردها به "تداوم اثربخشی این مراسم" منجر شود و به وحدت بخشی مسلمانان، استکبارستیزی و... منتهی گردد. به همین منظور این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که از منظر صاحب‌نظران علوم سیاسی، کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین کدامند؟

پیشینه پژوهش

بررسی منابع پیشین در خصوص موضوع مقاله حاضر موجب شناخت و آشنایی با طرح دیدگاه‌های متفاوت و همچنین آشکار شدن ضعف‌ها و نارسایی‌های مربوط به مسئله پژوهش می‌گردد. پژوهش‌های انجام شده پیرامون این موضوع را می‌توان به دو دسته طبقه‌بندی کرد که به شرح ذیل است: دسته اول، منابعی معرفتی-تربیتی است. کتاب "اربعین حسینی"، از بعد تاریخی و مذهبی به واقع کربلا در اربعین پرداخته است و بازگشت اهل بیت(ع) به کربلا در اربعین را به تصویر کشیده است (پور امینی، ۱۳۸۲). کتاب "اربعین حسینی؛ امکان حضور در تاریخی دیگر" معتقد است که اربعین حامل پیامی است که هرگز حرکت‌های توحیدی در مسیر خود به بن بست نمی‌رسد؛ حتی اگر یک‌جا، همه‌ی عاملان آن حرکت شهید شوند و این اصل و آموزه‌ای مهم برای انسان‌های متدین است که قصد نظام‌سازی دارند (طاهرزاده، ۱۳۹۵، ص. ۲-۸۰). مقاله "پیاده روی اربعین و ابعاد تربیتی آن" معتقد است که ابعاد تربیتی مراسم پیاده روی اربعین، شامل تربیت فردی(عزت نفس، خودسازی معنوی و...) و تربیت اجتماعی(ارتقا هویت دینی و اعتماد اجتماعی) است (تاج بخش، ۱۳۹۹، ص. ۴۱-۶۲). مقاله "تبیین ابعاد سفر معنوی اربعین، ابر رویداد سفر معنوی" بیان کرده که شرکت‌کنندگان به سه انگیزه مذهبی، شخصی و اجتماعی در مراسم اربعین شرکت می‌کنند که دستیابی به معنویت و رهایی از تعلقات مهمترین انگیزه زائران بوده است که دشواری‌های سفر را تحمل کرده و هر سال به جمعیت زائران اضافه می‌گردد (همایون، ۱۳۹۵: ۴۷-۶۴).

دسته دوم منابعی هستند که به ابعاد سیاسی اربعین پرداخته‌اند. مقاله "بازنمایی انتظارات و خواسته های سیاسی-اجتماعی مشارکت‌کنندگان کشورهای مختلف در راهپیمایی اربعین" معتقد است که خواسته مشارکت‌کنندگان، حل اختلافات شیعه و سنی، نابودی اسرائیل، قطع دخالت آمریکا در عراق و.. است (فتحی، ۱۴۰۱: ۱۵۳-۱۷۶). مقاله "ابعاد و ظرفیتهای ضداستکباری پیاده‌روی اربعین براساس دیدگاه مقام معظم رهبری" بیان کرده که این مراسم ظرفیت استکبارستیزی دارد و بسترساز گسترش بیداری اسلامی است (غفاری و میرزایی، ۱۴۰۰: ۴۹-۷۳). نویسنده مقاله "پیامدهای سیاسی اربعین حسینی" به حق‌جویی و ظلم‌ستیزی در مراسم پیاده‌روی اربعین اشاره کرده است (میرزآزاده، ۱۳۹۶، ص. ۵۱-۷۶). همچنین مقاله "کاوشی در ائین پیاده روی حسینی؛ کارکردهای اجتماعی و سیاسی" معتقد است که کارکرد اجتماعی این مراسم، هویت‌یابی، سبک زندگی اسلامی و کارکرد سیاسی وحدت، امنیت آفرینی و مقاومت می‌باشد (موسوی & بیات، ۱۳۹۷، ص. ۹۳-۱۱۶). نویسنده مقاله "راهپیمایی اربعین: تهدیدها و فرصتها" معتقد است از جمله تهدیدهای این مراسم، ناامنی و حضور نیروهای تروریستی است و فرصتهای این مراسم، وحدت و همبستگی مسلمانان می‌باشد (غریبان، ۱۳۹۶: ۴-۲۰). مقاله "پیاده روی اربعین، جایگاه و کارکردها" بیان کرده است که این مراسم کارکردهای مذهبی، معرفتی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی دارد که از جمله مهمترین این کارکردها، دیدار و آشنایی مسلمانان با یکدیگر، نمایش اقتدار مسلمانان و کاهش اختلافات است (عربی، ۱۳۹۸: ۴۵-۵۴).

با تأسی از موارد ذکر شده، منابع پیشین علاوه بر اینکه دستاوردهای مهمی داشته‌اند؛ اما با رویکرد جامعه‌شناختی به کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین نپرداخته‌اند؛ در صورتی که پژوهش حاضر کارکردهای سیاسی پیاده‌روی اربعین را با رویکرد جامعه‌شناختی بررسی کرده است؛ زیرا به اعتقاد پژوهشگران، از یک سو مراسم پیاده روی اربعین یک واقعه تاریخی است اما نه به شکلی صرف و از سوی دیگر زیارت جمعی به صورت راهپیمایی است که امروزه به صورت کنش معطوف به اهداف معنوی-الهی، اصول و آموزه های جامعه شناسی سکولار را به چالش کشیده است. در واقع مدلی متفاوت از نظام مناسبات انسانی در مقابل الگوی دنیایی و سکولار جامعه شناسان غربی است؛ زیرا برخی از جامعه شناسان سکولار درصددند تا نشان دهند که مراسم پیاده‌روی اربعین در چارچوب مباحث جامعه‌شناسی قرار نمی‌گیرد و تمام رفتارهای افراد معطوف به کنشهای دنیایی و مادی است؛ در صورتی که پژوهشگران این پژوهش درصددند تا این موضوع را در رویکرد جامعه‌شناسی بکاوند و کارکردهای سیاسی این مراسم را بازنمایی نمایند.

همچنین اغلب این پژوهشها یا با روش توصیفی-تحلیلی به موضوع مذکور پرداخته‌اند و یا اینکه پیامدها و کارکردهای این مراسم را از منظر زنان و مردانی که در طیف سنی متفاوت و فارغ از هرگونه نگرش سیاسی و اجتماعی بوده، بررسی کرده‌اند؛ اما بدیع و نوآوری پژوهش حاضر این است که با روش دلفی و تکنیک شانون این موضوع را مطالعه و بررسی کرده؛ زیرا برای شناخت علمی و صحیح‌تر این موضوع، باید به صورت مستقیم از دیدگاه صاحب‌نظران سیاسی و اجتماعی بهره برد که این امر نشانگر ضرورت نظری و راهبردی این پژوهش است که می‌تواند با شناسایی دقیق و صحیح این کارکردها به تداوم اثربخشی این مراسم منجر گردد. علاوه بر خلاءهای ذکر شده، پژوهش‌های پیشین غالباً تصویری تک بعدی از ابعاد و کارکردهای سیاسی مراسم اربعین ارائه می‌دهند؛ یعنی بیشتر متمرکز بر وحدت، مقاومت و ایثار بوده‌اند و از سایر موضوعاتی که در چارچوب کارکردهای سیاسی این مراسم می‌باشد، غافل شده‌اند؛ در صورتی که شناخت کارکرد های سیاسی این مراسم در کلیت خود می‌تواند به بیداری اسلامی در جوامع مختلف و تحقق سریعتر تمدن اسلامی کمک نماید و منجر به بالندگی آن گردد.

ملاحظات مفهومی و نظری

تعریف مفاهیم

اربعین: در تعریف لغوی، اربعین به معنای چهلم است؛ یعنی چهل روز از روز مرگ هر فرد که گذشته باشد (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۳۷۲). در اصطلاح اسلامی، اربعین مصادف با روز بیستم ماه صفر ۶۱ (ق.ه) است که به چهلمین روز شهادت امام حسین (ع) اطلاق می‌گردد.

پیاده روی اربعین: یکی از مناسک جمعی دینی، مراسم پیاده‌روی اربعین است. این مراسم، اجتماع مذهبی مسلمانان است که به صورت پیمودن راه با پای پیاده از مسیرهای منتهی به کربلا به منظور گرد هم آمدن آن‌ها و زیارت در چهلمین روز پس از شهادت امام حسین (ع) و یارانش، در نبرد کربلا انجام می‌شود (مظاهری، ۱۳۹۵: ۹۹-۱۰۰). ویژگی اصلی این مراسم، خصلت قدسی و مردمی بودن آن است. از یک سو، برای تکریم و گرامیداشت امر قدسی، مناسک و آیین‌ها انجام می‌گیرد (بشیر، ۱۳۹۰) و از سوی دیگر متبرک بودن ضریح، شفاعت بخش بودن نذورات نمونه‌هایی از خصلت قدسی این مراسم است (امین، ۱۳۹۵: ۳۹). در واقع در مسیر پیاده‌روی زائرانی مشاهده می‌شوند که معلول هستند و یا افراد کم توانی (که‌نسال) که توان راه رفتن ندارد؛ ولی با علاقه بسیار زیاد در این مراسم شرکت می‌کنند، همه این موارد نشان از خصلت قدسی بودن مراسم اربعین دارد. همچنین از دیگر ویژگی این مراسم، مردمی بودن مدیریت این مراسم است. بر این اساس مردمی بودن، خودجوش و داوطلب بودن و ثواب طلب بودن از ویژگی‌های اصلی این منسک است.

مبانی نظری

دین در اکثر جوامع جزء اساسی و بنیادی فرهنگ است که در حیات انسان‌ها در ابعاد مختلف نقش مهمی را ایفا می‌کند. هیچ جامعه‌ای وجود ندارد که در آن نوعی از دین وجود نداشته باشد. دین متشکل از دو رکن مشترک و اساسی نظیر باورها و اعمال است. باورها مجموعه‌ای منسجم از عقاید و ارزش‌هاست و اعمال، شیوه‌ای از کنش اجتماعی است. کنش دینی قسمتی از کنش‌های اجتماعی است. همچنین بخشی از کنش دینی، آئین‌ها و مناسک می‌باشند که جزء جدا نشدنی دین تلقی می‌گردند.

برای بررسی دین، جامعه‌شناسان علاوه بر مطالعه و شناخت ارزش‌ها، نهادها و مناسبات دین و... به بررسی کارکردهای مناسک جمعی دینی نیز پرداخته‌اند؛ زیرا برخی از مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان اهمیت مطالعه مناسک جمعی را بسیار با اهمیت می‌دانند. برای نمونه رادکلیف براون^۱ معتقد است که برای شناخت دین، باید مناسک دینی مطالعه و بررسی گردد. یواخیم واخ^۲ از جمله جامعه‌شناسانی است که به شناخت مناسک دینی معتقد است و بیان کرده که مطالعه مناسک دینی به هیچ وجه از زمینه‌های اعتقادی دین، کم ارزشتر نیست (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۷۹)؛ اما نکته قابل ذکر این است که اهمیت مطالعه مراسم و مناسک دینی محدود به جامعه‌شناسی نمی‌شود، ولی پژوهش حاضر، این موضوع را با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی دین بررسی خواهد کرد.

^۱. Radcliffe-Brown

^۲. Joachim wach

در رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی دین، آئین‌ها و مناسک جمعی دینی در دو بعد تاریخی و فرهنگی-مذهبی بررسی می‌گردند. از منظر کیلفورد^۱ بعد تاریخی مناسک به معنای انجام و اجرای آئین‌ها و مناسک در دوران گذشته تا زمان حال است که هر ساله در زمانی مشخص توسط گروهی از افراد انجام می‌شود (فیروزی، ۱۳۸۹: ۸۹). یکی از این مناسک جمعی دینی، مراسم پیاده‌روی اربعین است که این مراسم به منظور زیارت چهلمین روز پس از شهادت امام حسین(ع) و یارانش برگزار می‌شود. در واقع زائران با پای پیاده از مسیرهای منتهی به کربلا حرکت می‌کنند تا در چهلمین روز پس شهادت امام حسین(ع)، در کربلا جمع شوند و آرامگاهشان را زیارت نمایند (مظاهری، ۱۳۹۵: ۹۹-۱۰۰). بنا به نقل مشهور، اربعین روزی است که جابر بن عبدالله انصاری از صحابی پیامبر اکرم(ص)، به زیارت قبر امام حسین(ع) نائل شد و در همانجا بود که اهل بیت(ع)، هنگام بازگشت از شام به زیارت مزار امام آمده و جابر را ملاقات کردند؛ لذا پیاده روی اربعین از همان اولین اربعین امام آغاز شد؛ اما در برهه‌ای از زمان به ورطه فراموشی سپرده شد؛ اما توسط میرزا حسن نوری احیا گردید. به تدریج پیاده روی اربعین از نجف تا کربلا و سپس از دیگر شهرهای عراق به سمت کربلا گسترش پیدا کرد و امروزه به صورت گسترده با جمعیتی چند میلیونی با حضور زائران از کشورهای مختلف برگزار می‌گردد (محدثی، ۱۳۸۹: ۴۵-۵۴).

همچنین گیرتز معتقد است که آئینها و مناسک جمعی دینی ریشه در باورها و اعتقادات دینی دارد و باورها نیز ریشه در فرهنگ دارند. فرهنگ مجموعه منسجمی از عناصر متعدد است که اعضای جامعه آن را پذیرفته و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. فرهنگ از سه عنصر شناختی، مادی و سازمانی تشکیل است. عنصر شناختی شامل آموزه‌ها، ارزش‌ها، ایدئولوژی‌هاست و عنصر مادی شامل مهارت‌های فنی و وسایل مادی که اعضای جامعه از آن بهره می‌گیرند. عنصر سازمانی فرهنگ عبارتند از نظام‌ها و مقرراتی است که اعضای جامعه موظفند در هنگام فعالیت روزمره رعایت کنند. برای آشکار شدن جایگاه مناسک جمعی دینی در بین عناصر فرهنگی، باید بررسی کرد که این مناسک چه تاثیری در رفتار و کنش فردی و اجتماعی دارد. در واقع آئین‌ها و مناسک جمعی دینی در دسته‌ی ارزشهای فرهنگی قرار می‌گیرند؛ زیرا نقش و کارکرد ارزشها این است که افراد را از تحیر و اعوجاج در رفتار فردی و اجتماعی خارج نماید (مریچی، ۱۴۰۱: ۱۳). برای اساس گیرتز معتقد است که مناسک جمعی نوعی جهش است و مومنان در درون مناسک دینی به درون امر قدسی جهش می‌کنند و از این روست که پس از انجام دادن مناسک و بازگشت به زندگی عادی تغییر می‌کنند و به انسانهای متفاوتی تبدیل می‌شوند. البته از منظر وی، ماندن در لحظه قدسی، لحظه‌ای گذراست اما بسیار حیاتی است؛ زیرا فرد پس از قرار گرفتن در لحظه‌ای قدسی دیگر انسان قبلی نیست و وارد مرحله جدیدی از زندگی می‌شود و بر پایه‌ی این امر قدسی، عملکرد فردی و اجتماعی افراد تغییر پیدا می‌کند (Fenn, 2008, pp. 183-184). برای تبیین و تحلیل این موضوع می‌توان به بررسی و مقایسه دو امر مهم نماز و زیارت اربعین (مراسم پیاده‌روی اربعین) اشاره کرد. در خصوص نماز معارف فراوانی وجود دارد. در خصوص نماز فرموده‌اند که انسان فطرتاً موحد است ولی در زمان حوادث تلخ و ناگوار، طبیعت انسان جزع دارد و در حوادث شیرین از خیر جلوگیری می‌کند؛ به غیر از انسان‌های نمازگذار که آنها می‌توانند این خوی سرکش را تعدیل کنند و از جزوع و منوع بودن به در آیند و مشمول رحمت الهی گردند. همچنین مناسک دینی نظیر مراسم پیاده‌روی اربعین نیز انسان را هدایت می‌کند و از جزوع و منوع بودن باز می‌دارد و بی‌شک یکی از هدفهای اصلی امام حسین(ع) نیز تعلیم-تربیت و تزکیه افراد بوده است.

^۱. Gliford Geertz

بنابراین مراسم پیاده‌روی اربعین جنبه شناختی دارد و از عناصر شناختی فرهنگ است که نقش هدایتگری بر روی رفتار فردی و اجتماعی دارد که البته امروزه، جنبه عمومی تری پیدا کرده و به یکی از هنجارهای اجتماعی تبدیل شده است. در مراسم پیاده‌روی اربعین، دستداران امام حسین (ع) با حضور میلیونی خود در این مراسم، این باور شناختی را نه تنها از عالم ذهن به عالم عین متجلی کرده‌اند؛ بلکه آن را به یکی از هنجارهای اجتماعی اصلی در فرهنگ اسلامی تبدیل کردند. حضور سایر فرقه‌های اسلامی در مذاهب دیگر در مراسم راهپیمایی اربعین بر این واقعیت گواهی می‌دهد؛ زیرا در علم جامعه‌شناسی، «هنجار» به یک الگوی رفتاری نامیده می‌شود که کنش و روابط اجتماعی را تنظیم می‌کند (رفیع پور، ۱۳۷۸، ص. ۱۴۹-۱۵۵). در واقع هنجارها، نمود ارزش‌ها در جامعه می‌باشند، یعنی ارزش‌ها را که امری ذهنی‌اند، عینی می‌کنند و در خارج لباس وجود بر آنها می‌پوشانند.

همانطور که ذکر شد، پیاده‌روی اربعین در فرهنگ شیعه، عنصر شناختی است. هر عنصر شناختی باید لباس وجود بر تن کند تا به صورت مستقیم و غیرمستقیم سایر عناصر فرهنگی را تحت تاثیر قرار دهد و بدون تردید برای آشکار شدن نیازمند سازوکاری است تا از نهان جان به جهان جسم و حیات ظاهر رخ به نمایاند. در حقیقت، مراسم پیاده‌روی اربعین یکی از سازوکارهای بسیار تاثیرگذار در هنجارمند کردن این عنصر شناختی است. این هنجار دارای کارکردهای بسیاری در سطح فردی و جمعی است

جامعه‌شناسان کارکردگرا، برای توضیح روشنتر این موضوع بیان کرده‌اند که جامعه، شبکه سازمان یافته از گروه‌های در حال همکاری است که اعضای آن از قوانین و ارزش‌های مشترکی اطاعت می‌کنند. آنان جامعه را به صورت کل مرکب از اجزا می‌دانند که در تداوم آن همه اجزا سهیم هستند. در واقع کارکردگرایان درصددند تا نشان دهند که تداوم کلیه آداب و رسوم، سنتها و مناسبات به وظیفه‌ای بستگی دارد که در نظام اجتماعی به عهده دارند. در واقع بنیان تحلیل کارکردی بر این اصل استوار است که مشخص سازند که ساختار معین چه نیازهایی را برای یک نظام بزرگتر تامین می‌سازد. پس برای فهم و شناخت کارکرد، اثر و نتیجه پدیده را به صورت معلول بررسی می‌کنند؛ زیرا معتقدند که کارویژه هر عمل، اثر آن است. بر این اساس، آیین‌ها و مناسک دینی در نظام فرهنگی شیعه، نظیر نماز و روزه در سطح فردی موجب تقویت فضایل نیک و پرهیز از رذایل اخلاقی می‌گردد. نماز به عنوان منسک الهی برای هر کنشگری (نمازگزار) در پیشگیری از جرم نقش تاثیرگذاری دارد (إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ - همانا نماز انسان را از زشتی و پلیدی‌ها باز می‌دارد). همچنین برخی دیگر از آیات به تاثیرات مثبت اجرای مناسک دینی اشاره دارد: «مَنْ يُعْطَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ - هر کس شعائر (دین) خدا را بزرگ و محترم دارد این از صفت دل‌های باتقواست). بر این اساس در سطح کنش فردی برخی از تاثیرات منسک‌های دینی، درونی شدن ارزشها و هنجارهای دینی، کسب آرامش درونی، دوری و پرهیز از کجروی‌های اجتماعی، مسئولیت پذیری، الگوپذیری و... است. همچنین مناسک دینی در سطح کنش جمعی نیز تاثیرگذار می‌باشد. آثار و کارکردی که گردهمایی اجتماع مسلمانان در اعیاد، ولادت‌ها و شهادت پیشوایان دین به جا می‌گذارد، علاوه بر ارتقا فضایل نیک و خودداری از کجروی‌های اخلاقی، منجر به بازیابی و تقویت هویت جمعی، همبستگی یا انسجام اجتماعی و .. می‌گردد.

در این خصوص دورکیم بر این باور است که آیین‌ها (مراسم دینی) با ایجاد نوعی روابط عاطفی مثبت منجر به یکپارچگی و انسجام بین شرکت کنندگان می‌گردد. در زمان برگزاری این مناسک جمعی، افراد و گروه‌ها در کنار هم به

صورتی دیگر از اوقات معمولی خویش، دست به رفتار و کنش‌های یکسانی می‌زنند و خود را متفاوت و متمایز از دیگران نمی‌شناسند. این اعتقادات و باورها در زمان برگزاری مراسم دینی میان شرکت‌کنندگان وحدت و یکدلی ایجاد می‌کند. همبستگی و وحدتی که به وسیله‌ی اطاعت از نظام ارزشی یکسان صورت می‌گیرد، می‌تواند شرکت‌کنندگان را به یکدیگر متصل سازد (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۹۹-۲۰۱). در مراسم پیاده‌روی اربعین نیز اعتقادات دینی با کنش‌های اجتماعی پیوند می‌یابند و انسان را از کنش‌هایی که در قلمرو زندگی لاهوتی باید از آن دوری کند، بازمی‌دارد. بنابراین پیاده‌روی اربعین نه تنها یک مراسم مذهبی جمعی است، بلکه به سبب نقشی که در بقا و تداوم دین داشته است با دیگر مراسم مذهبی متفاوت است. کارکرد آن در دین منجر به این امر شده است که از یک سو اربعین تجلی بخش اسلام و یکی از عوامل بقای دین باشد و از سوی دیگر منجر به وحدت و انسجام بین مسلمانان (اعم از زن-مرد؛ شیعه-سنی) گردد. همچنین از آنجا که در این مراسم، آداب دینی با عزاداری‌های جمعی همراه است. کنشگران با این اقدام مذهبی نوعی احساس نزدیکی به خداوند و تطهیر می‌کند که این امر سبب آرامش فردی می‌شود.

یکی دیگر از جامعه‌شناسان کارگردگرا، پارسونز است که وی بر این باور است که کنش، خصلت اجتماعی دارد و ارزش‌ها در آن موثرند؛ یعنی نمی‌توان رفتار جمعی را بدون لحاظ کردن نظام اجتماعی که خود مرکب از نظام شخصیتی و فرهنگی است بررسی و مطالعه کرد. کنش یا عمل متأثر از ۴ خرده نظام شکل می‌گیرد که یکی از آنها نهاد دینی می‌باشد. نهاد دینی به ویژه مناسک دینی، از ارزش‌های فرهنگ عمومی مراقبت می‌کند و در نهات ثبات اخلاقی را فراهم می‌کند. نظام فرهنگی که نهاد دینی جزء بسیار مهم از این خرده نظام است منجر به نظارت، الگویابی و جامعه‌پذیری در نظام شخصیتی می‌شود و نظام شخصیتی از قواعد و الگوهای اطاعت می‌کند که به وسیله نظام فرهنگی ارائه می‌شوند و سپس نظام شخصیتی آن را ذهنی و درونی می‌کند. مراسم جمعی دینی که عنصر مهمی از نظام فرهنگی است، به لحاظ بهره‌مندی از ارزش‌های دینی نظیر عدالت خواهی، برقراری امنیت، ظلم ستیزی، ایثارگری، کمک و حمایت از مظلوم و مستضعفان و... علاوه بر برقراری تعامل و وحدت میان افراد منجر به جامعه‌پذیری در میان نسل‌های متفاوت می‌گردد و استمرار و انتقال ارزش‌ها را از نسلی به نسل دیگر ممکن می‌سازد. بر این اساس می‌توان ادعان کرد که با توجه به اثرگذاری نظام فرهنگی در نظام شخصیتی و وجود قدسی شخصیت‌های الهی به عنوان الگو رفتاری، این مراسم، افراد را برای الگوپذیری از زندگی امام حسین (ع) به عنوان یک مدل آرمانی و متعالی آماده می‌سازد؛ البته میزان تاثیرپذیری از فردی به فرد دیگر متفاوت و متغیر می‌باشد و به میزانی که افراد حضور آگاهانه و همه جانبه‌ای در مراسم دینی داشته باشند، بی شک میزان الگوپذیری بیشتر خواهد بود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از روش دلفی بهره گرفته است. زمانی که برای کشف ایده‌های نوآورانه لازم و ضروری است که از هم‌اندیشی چند نخبه در خصوص موضوعی خاص استفاده شود؛ اما امکانات لازم برای گرد هم آمدن آنان فراهم نباشد، می‌توان از روش دلفی بهره برد. روش دلفی در سه یا چهار مرحله صورت می‌پذیرد. در مرحله اول، پژوهشگران منابع پیشین موجود را در خصوص موضوع پژوهش حاضر مطالعه کرده و سپس مولفه‌های اصلی را جمع‌آوری می‌کنند و آن را در اختیار شرکت‌کنندگان گذاشته و نظرات آنان را جویا می‌شوند. در مرحله دوم، پژوهشگران بعد از جمع کردن پاسخ‌ها، پرسشنامه بسته‌ای تهیه کرده و در اختیار هر شرکت‌کننده می‌گذارند. در پایان این مرحله، موضوعات مورد توافق

یا عدم توافق شرکت کنندگان، تعیین می‌گردد که می‌توان پاسخ‌های شرکت کنندگان را برای یکدیگر ارسال کرد تا از پاسخ‌ها مطلع گردند. در مرحله سوم، برای هر یک از شرکت کنندگان مجدداً پرسشنامه فرستاده می‌شود که در آن چکیده موضوعات مرحله قبل ارائه شده که از هر شرکت کننده، تقاضا می‌شود که دلایل خود را در مورد موضوعاتی که تایید نشده است توضیح بدهد. در مرحله چهارم که مرحله نهایی است لیستی از موضوعات یا مولفه‌های مورد اجماع و عدم اجماع تهیه می‌شود و این آخرین فرصت هر شرکت کننده برای تجدیدنظر و داوری آنها می‌باشد (Hus, 2007, pp. 10-11). در ادامه از تکنیک شانون برای تجزیه و تحلیل داده‌های اخذ شده از روش دلفی بهره گرفته شد. در واقع استفاده از این تکنیک، به معنای تحلیل داده‌ها (اطلاعات) توسط یک فرمول ریاضی می‌باشد که دارای اعتبار بالاتری برای تعیین اولویت شاخص‌ها در مقایسه با روش سنتی فراوانی و میانگین‌گیری است.

رویه انجام پژوهش

در این پژوهش، شرکت کنندگان ده نفر از نخبگان گروه علوم سیاسی می‌باشند. برگزیدن این شرکت کنندگان براساس تخصصشان بوده که بهره‌مندی از چند ویژگی نظیر پژوهشگر بودن؛ داشتن مدرک دکتری در رشته علوم سیاسی (شامل کلیه گرایش‌های این رشته)؛ انجام فعالیت علمی در خصوص مراسم پیاده روی اربعین و حضور این افراد در این مراسم ملاک‌گزینش بوده است. در مرحله اول پژوهشگران در مصاحبه درصدد این بودند که نظرات شرکت کنندگان را در رابطه با کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین کسب نمایند. سپس پژوهشگران اطلاعات کسب شده از بررسی و مطالعه منابع پیشین را برای شرکت کنندگان بیان کردند و نظر آنان را جویا شدند.

جدول ۱. نکات کلیدی بدست آمده از مصاحبه با نخبگان در مرحله اول روش دلفی

صاحب‌نظران	کارکردهای سیاسی پیاده روی اربعین
۱	اقتدار شیعیان
	زمینه سازی برای ظهور امام زمان (عجل)
۲	نمایش قدرت جهان اسلام
۳	افزایش قدرت جهان اسلام
	امر به معروف و نهی از منکر
۴	وحدت مسلمانان
	انسجام اجتماعی
۵	همبستگی و انسجام اجتماعی
	افزایش قدرت جهان اسلام
	تقویت هویت شیعه
۶	افزایش قدرت نرم جهان اسلام
	کمرنگ شدن طبقه، قومیت و ملیت
۷	افزایش قدرت جهان اسلام

بیداری اسلامی	
وحدت مسلمانان	۸
کاهش اختلاف میان مسلمانان	
امر به معروف و نهی از منکر	
کاهش اختلاف میان مسلمانان (شیعه- سنی)	۹
امر به معروف و نهی از منکر	
اقتدار و نمایش قدرت شیعیان	۱۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

پس از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین از منظر نخبگان به دست آمد. این کارکردها با دیگر کارکردهای بدست آمده از مرور منابع پیشین مورد مقایسه قرار گرفت و در نهایت ۱۳ مولفه به عنوان کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین تعیین شد که این فرایند در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. عوامل بدست آمده از مرور منابع و مصاحبه با صاحب‌نظران و استخراج کارکرد نهایی

کارکرد بدست آمده از مرور منابع	کارکرد بدست آمده از مصاحبه	کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین
نمایش امنیت عراق	وحدت و انسجام مسلمانان	افزایش قدرت نرم جهان اسلام
تقویت مناسبات ایران و عراق	قدرت جهان اسلام	تقویت هویت شیعه
مقاومت و ظلم‌ستیزی	تقویت هویت شیعه	وحدت بخشی مسلمانان
ایثار و شهادت‌طلبی	کمرنگ شدن طبقه، قومیت	بیداری اسلامی
آموزش و کادر سازی	کاهش اختلافات و کدورتها	ایثار و شهادت طلبی
تقسیم کار سیاسی-اجتماعی	امر به معروف و نهی از منکر	مقاومت و ظلم‌ستیزی
	اصلاح جامعه و زمینه سازی برای	امر به معروف و نهی از منکر
	ظهور امام زمان (عجل)	نمایش امنیت عراق
	بیداری اسلامی	تقویت مناسبات ایران و عراق
		کاهش اختلافات میان مسلمانان (شیعه- سنی)
		کمرنگ شدن طبقه، قومیت
		آموزش و کادر سازی
		تقسیم کار سیاسی-اجتماعی
		اصلاح جامعه و زمینه سازی برای ظهور
		امام زمان (عجل)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

سپس پرسشنامه بسته‌ای با پاسخ‌های پنج درجه‌ای طیف لیکرت برای این کارکردهای ۱۳ گانه طراحی شد و برای شرکت‌کنندگان فرستاده و نتایج بدست آمده در جدول ۳، به شکل نمره‌دهی به هر کارکرد نمایش داده شده است. در این جدول، نمره ۵، موافقت کامل و نمره ۱ برای مخالفت کامل هر شرکت‌کننده به صورت (الف تا دال) مد نظر گرفته شده است.

جدول ۳. نمرات صاحب‌نظران به هر کارکرد سیاسی در پرسشنامه مرحله دوم روش دلفی

ردیف	الف	ب	پ	ت	ث	ج	چ	ح	خ	د	کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین
۱	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۵	۵	۴	افزایش قدرت نرم جهان اسلام (تقویت قدرت شیعه)
۲	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۴	۵	۴	۵	وحدت بخشی به مسلمانان
۳	۳	۳	۵	۳	۴	۴	۳	۴	۴	۵	کمرنگ شدن طبقه، قومیت، ملیت
۴	۴	۳	۳	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۳	کاهش اختلاف مسلمانان (شیعه-سني)
۵	۵	۳	۴	۴	۴	۵	۵	۵	۴	۳	ایثار و شهادت طلبی
۶	۵	۳	۴	۴	۴	۵	۵	۵	۴	۳	مقاومت و ظلم‌ستیزی
۷	۳	۳	۳	۵	۲	۳	۳	۵	۴	۳	امر به معروف و نهی از منکر
۸	۳	۳	۳	۵	۳	۳	۵	۳	۴	۴	آموزش و کادرسازی سیاسی
۹	۵	۴	۴	۴	۳	۴	۲	۴	۳	۳	نمایش امنیت عراق
۱۰	۵	۵	۳	۴	۴	۳	۵	۴	۵	۳	تقویت مناسبات ایران و عراق
	۵	۵	۴	۳	۴	۵	۵	۵	۵	۵	تقویت هویت شیعه
۱۱	۵	۳	۳	۵	۱	۲	۲	۴	۴	۳	تقسیم کار سیاسی
۱۲	۴	۴	۴	۴	۴	۵	۲	۵	۵	۴	اصلاح جامعه و زمینه سازی برای ظهور امام زمان (عجل)
۱۳	۴	۴	۴	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۴	بیداری اسلامی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

سپس پژوهشگران نمرات اعلام شده از سوی شرکت‌کنندگان را جمع کرده و از میانگین آنها استفاده نمودند. جدول ۴، نشانگر جمع و معدل نمرات داده شده به هر کارکرد است که نشانگر این امر مهم است که «وحدت بخشی به مسلمانان» و «تقویت هویت شیعه» به صورت برابر بیشترین نمره و میانگین را کسب کرده و جزء مهمترین کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین تعیین شده و پس از آن به ترتیب «بیداری اسلامی» و «افزایش قدرت نرم جهان اسلام» قرار دارند. در ادامه نمرات بدست آمده از روش دلفی، با تکنیک شانون مورد بررسی قرار گرفت. برای بهره‌گیری از این فرمول، به وسیله رابطه (۱) داده‌های جدول فراوانی به هنجار^۱ شده است (Azar, 2001, pp. 1-18). در این فرمول، F_{ij} نمره هر صاحب‌نظر به کارکرد مورد نظر و نمره به هنجار شده P_{ij} می‌باشد. سپس به وسیله رابطه (۲)، بار اطلاعاتی هر کارکرد (E_j) محاسبه و تعیین گردید. در این رابطه n تعداد کارکردها و m تعداد صاحب‌نظران شرکت‌کننده در این فرایند می‌باشد. سپس به وسیله رابطه (۳)، وزن هر کارکرد (W_j) بدست آمده است.

^۱ Normalized

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{j=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n) \quad \text{رابطه (۱)}$$

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln(P_{ij})] \quad j \in 1 \dots n \quad k = \frac{1}{\ln(m)}$$

$$W_{ij} = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j} \quad \text{رابطه (۲)}$$

جدول ۴: یافته‌های بدست آمده از پرسش‌نامه مرحله دوم روش دلفی و تکنیک شانون

وزن کارکرد در تکنیک شانون	بار اطلاعاتی کارکرد	میانگین	جمع نمره	کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین
۰/۰۴۳۷۲	۱/۴۲۳	۴/۴	۴۴	بیداری اسلامی
۰/۰۴۳۷۸	۱/۴۲۵	۴/۱	۴۱	اصلاح جامعه و زمینه سازی برای ظهور امام زمان(عجل)
۰/۰۴۳۷۸	۱/۴۲۵	۴/۱	۴۱	تقویت مناسبات ایران و عراق
۰/۰۴۲۸۲	۱/۳۹۴	۳/۶	۳۶	نمایش امنیت عراق
۰/۰۴۳۸۶	۱/۴۲۸	۴/۲	۴۲	افزایش قدرت نرم جهان اسلام
۰/۰۴۳۸۳	۱/۴۲۷	۴/۶	۴۶	وحدت بخشی به مسلمانان
۰/۰۴۳۸۶	۱/۴۲۸	۴/۲	۴۲	ایثار و شهادت طلبی
۰/۰۴۳۸۶	۱/۴۲۸	۴/۲	۴۲	مقاومت و ظلم ستیزی
۰/۰۴۲۵۶	۱/۳۸۶	۳/۴	۳۴	امر به معروف و نهی از منکر
۰/۰۴۳۸۳	۱/۴۲۷	۴/۶	۴۶	تقویت هویت شیعه
۰/۰۴۳۱۱	۱/۴۰۴	۳/۸	۳۸	کمرنگ شدن طبقه، قومیت
۰/۰۴۲۸۲	۱/۳۹۴	۳/۶	۳۶	آموزش و کادر سازی سیاسی
۰/۰۴۲۸۲	۱/۳۹۴	۳/۶	۳۶	کاهش اختلافات مسلمانان
۰/۰۴۳۲۰	۱/۴۰۶	۳/۲	۳۲	تقسیم کار اجتماعی - سیاسی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۵

همانطور که انتظار می‌رفت، یافته‌های بدست آمده از تکنیک شانون در نسبت با یافته‌های بدست آمده از روش سنتی فراوانی، رتبه‌بندی کارکردها را به صورت متفاوت نشان می‌دهد و به این علت که الگوریتم شانون، دقت بالاتری برای وزن‌دهی به کارکردهای سیاسی مراسم پیاده روی اربعین دارد؛ لذا پایه و اساس نتیجه‌گیری در این پژوهش، الگوریتم شانون می‌باشد.

براساس جدول شماره ۴ با تمرکز بر الگوریتم شانون، ۳ کارکرد «افزایش قدرت نرم جهان اسلام»؛ «تقویت هویت شیعه»؛ «وحدت مسلمانان» جزء مهمترین کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین هستند و از منظر صاحب‌نظران، کارکرد «تقسیم سیاسی-اجتماعی» کم‌اهمیت‌ترین کارکرد سیاسی مراسم پیاده روی اربعین بوده است. با این توصیف ۳

کارکرد سیاسی مهم مراسم پیاده روی اربعین که از اجماع صاحب‌نظران در روش دلفی و تکنیک شانون بدست آمده به شرح ذیل است:

یکی از اصلی‌ترین کارکردهای سیاسی این مراسم از منظر صاحب‌نظران "افزایش قدرت نرم جهان اسلام" بود. در واقع خصوص این موضوع می‌توان گفت در کشورهای منطقه، حتی با وجود گروه‌های تکفیری، این بسیج سیاسی مسلمانان به ویژه شیعیان است که راهپیمایی بیست میلیون نفری را به مصداق اقتدار جهان اسلام تبدیل کرده است. در حقیقت مهمترین پیام سیاسی این گردهمایی، همدلی و وحدت امت اسلامی در سایه محبت و ارادت به اهل بیت (ع) است؛ چراکه همه اقشار، طبقات و همه مذاهب اسلامی برای پاسداشت و حمایت از اهداف امام حسین (ع) در این مراسم شرکت می‌کنند. برای نمونه، جلوه‌ای دیگر از این مراسم باشکوه، شرکت خاخام‌های یهودی و اسقف‌های مسیحی است که در مسیر انسانیت، آزادگی، برابر و... قدم گذاشته‌اند. افزون بر اینها، این گردهمایی عظیم، رسالتی ملی و مذهبی دارد که نشانگر مراقبت و حفظ سرزمین از تعدی و تعرض گروه‌های سلفی تکفیری است؛ زیرا در زمانهای که ناآرامی‌ها و بی‌ثباتی‌ها در برخی از کشورهای منطقه بوده، برقراری امنیت در اجرای این مراسم؛ ارائه‌ی خدمات رفاهی و بهداشتی به تمام زائران و توانمندی در جذب پیروان سایر ادیان نشانگر این است که کشورهای عراق و ایران توانسته‌اند، مراسمی را برگزار نمایند که در کشورهای متفاوت به صورتهای مختلف در حال گسترش و نضج‌گیری است (میرزازاده، ۱۳۹۶: ۵۱-۷۶).

به تعبیر دیگر مراسم پیاده‌روی اربعین نشانگر قدرت نرم جهان اسلام است. قدرت نرم، توانمندی تاثیرگذاری بر دیگران برای اخذ نتایج مطلوب به وسیله جذابیت و نه اجبار یا تطمیع (نای، ۱۳۸۸: ۱۸۶) و این امر به معنای تغییر نگاه به قدرت از حالت سخت‌افزاری به نرم‌افزاری است (افتخاری، ۱۳۸۷: ۲۶). بنابراین منابع و مولفه‌های قدرت نرم مبتنی بر ارزش‌ها، آموزه‌ها و هنجارهای می‌باشد. پس کشورهایی که از هنجارها و ارزش‌های جذاب و مورد قبولی بهره‌مند است، به راحتی می‌توانند تبدیل به یک ابرقدرت گردند. در حقیقت، این جذابیت در هنجارها و ارزش‌ها در این مراسم وجود دارد؛ زیرا در سالهای اخیر نشان داده شد که زائران از کشورهای مختلف، جذب این ارزش‌ها گشته‌اند و هر سال این مراسم، جمعیت بیشتری را جذب و همراه خود کرده‌اند؛ به گونه‌ای که در سال‌های بعد، بسیاری از آنها علاوه بر آنکه خودشان حضور می‌یابند، دیگران را به شرکت در این مراسم تشویق و ترغیب می‌نمایند (طاهرخانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۲-۱۳). بنابراین این مراسم تجلی اقتدار و قدرت نرم جهان اسلام است؛ قدرتی که به نیروی نظامی، اقتصادی و... اتکایی ندارد؛ بلکه به ارزشهای متعالی و معنوی اتکا کرده است که در شعار «حب‌الحسین یجمعنا» نمود یافته است.

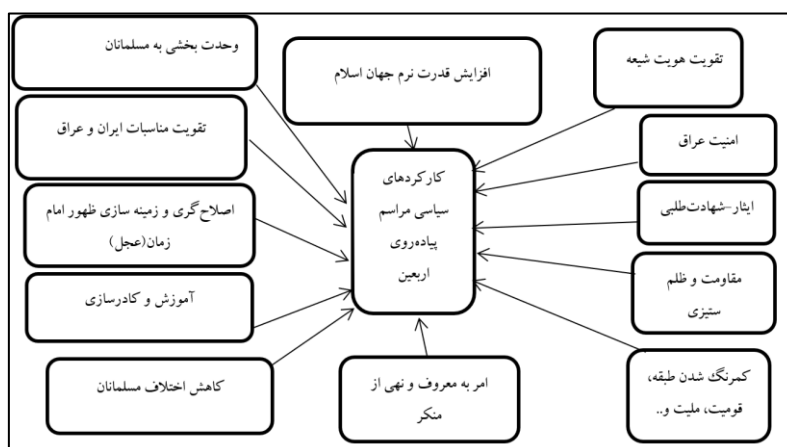
دومین کارکرد سیاسی مراسم پیاده روی اربعین از سوی صاحب‌نظران، "تقویت هویت شیعه" بود این مراسم، برای شیعه از چند جهت هویت‌ساز است. اول اینکه امام حسین (ع) اسلام احیاء کرده است؛ یعنی اگر در سال ۶۱ (ق. قیام امام حسین (ع) و یارانش رقم نخورده بود، امروز اسلام حقیقی وجود نداشت. دوم، واقعه عاشورا و شهادت امام حسین (ع) و یارانش در تاریخ اسلام به ویژه تاریخ شیعه به میزانی غم‌انگیز و دردناک است که عزاداری و ماتم را به جزء جدانشدنی فرهنگ شیعه تبدیل کرده است. البته ذکر این نکته حائز اهمیت است که تنها آثار معنوی عزاداری و توسل به امام حسین (ع) مد نظر نیست، بلکه موضوع مهم این است که همواره صاحب‌نظران شیعه، عزاداری برای امام حسین (ع) را بستری برای انتقال پیام عاشورا (مبارزه با جهل، ظلم، استکبار، بی‌عدالتی، بیداری اسلامی و...) به نسلهای بعدی می‌دانند. بنابراین از یک

سو مراسم اربعین بیانگر این امر مهم است که امکان دارد مدتی کوتاه، افراد ظالم بر مسند قدرت بنشینند، اما در نهایت پیروزی و موفقیت از آن حق طلبان است. برای نمونه، یزید در صدد نابودی حرکت حق طلبانه امام حسین (ع) بود؛ اما در اربعین شکست خویش را پذیرفت و با تکریم اهل بیت (ع) ایشان را به مدینه فرستادند. از همان زمان به بعد، نظاره‌گر قیام‌هایی با الهام از قیام امام حسین (ع) نظیر قیام توابین، قیام مختار بن ابی عبید ثقفی و... هستیم که به تدریج زمینه و بستر نابودی حکومت اموی را فراهم ساخت. در حقیقت جهان اسلام به ویژه شیعیان، پیروزی امام حسین (ع) و تمام حق طلبان را با حضور در مراسم اربعین فریاد می‌زند. به تعبیر دیگر این مراسم تجدید میثاق با کسی است با قیام و شهادتش، گمراهی، انحراف و.. را از چهره بشریت پاک گردانید.

بنابراین از یک سو، مسلمانان در این راهپیمایی نشان می‌دهند که تابع و پیرو راه امام خویش در نفی ظلم و ستم هستند و این موضوع زمانی دارای ارزش و اهمیت می‌شود که مسلمانان از هر قوم، ملیت و زبانی در این مراسم شرکت می‌کنند و در سطح جهانی این گفتمان ظلم‌ستیزی نمود پیدا می‌کند و هویت شیعه را بیش از پیش تقویت می‌نماید. از سوی دیگر برگزاری این مراسم نیز فارغ از هرگونه تجمل و به دور از خشونت و تعرض به دیگر فرقه اسلامی، شیعه را امتی متحد، با اقتدار و صلابت معرفی می‌کند و بیش از گذشته، این موضوع هویت شیعه را تقویت می‌نماید.

سومین کارکرد سیاسی مهم از منظر صاحب‌نظران، وحدت بخشی به مسلمانان است. تاریخ گواهی می‌دهد که همواره انسان زندگی جمعی را بر زندگی فردی ترجیح داده است. در خصوص علت این امر، صاحب‌نظران مختلف، مطالب فراوانی را بیان کرده‌اند. برای نمونه فارابی علت این امر را کمال و سعادت‌طلبی انسان بیان کرده و معتقد است که زندگی جمعی می‌تواند کمال انسانی را تحقق بخشد و زندگی فردی نمی‌تواند راهبر انسان به سوی کمال باشد (قاضی، ۱۳۸۰، ص. ۱۵۱). لذا از ضرورت‌های اصلی جامعه، "همبستگی" است که بدون آن، هیچ گروه یا جامعه‌ای نمی‌تواند تداوم داشته باشد. همبستگی به معنای احساس مسئولیت متقابل میان گروهی از افراد دارای اراده و آگاهی است. به تعبیر دیگر، به معنای پیوند برادری و انسانی نیز می‌باشد که اعضا به صورت متقابل به یکدیگر نیازمندند (بیرو، ۱۳۷۵: ۴۰۰). همچنین صاحب‌نظران در خصوص ایجاد و حفظ همبستگی به عوامل متعدد نظیر تقسیم کار، محبت (محبوب و معشوق مشترک)، دوست و دشمن مشترک، حس ملیت، دین اشاره می‌کنند. در واقع یکی از موثرترین عامل افزایش وحدت و همبستگی «دین» است. در صفحات پیشین ذکر گردید مناسک جمعی مذهبی از جمله مراسم پیاده‌روی اربعین بخشی از دین اسلام و یکی از کارکردهایش وحدت بین مسلمانان است. در این مراسم، از یک سو وجود دشمن مشترک و از سوی دیگر وجود حبی و عشق واحد در میان مسلمانان، توان عشقی و همدلی به یکدیگر را به وجود می‌آورد و نظام مناسبات بر پایه‌ی مهر و محبت برقرار می‌کند که منجر به نابودی "منیت‌ها" و شکل‌گیری "ما" می‌گردد؛ اما این وحدت زمانی دارای اهمیت و ارزش است که نه تنها در بین شیعیان؛ بلکه در میان شیعیان و اهل سنت و حتی غیر مسلمانان وحدت وجود داشته باشد (عربی، ۱۳۹۸: ۴۹)؛ به صورتی که این امر در آیه ۶۴ سوره آل عمران به تصویر کشده شده است (قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَكَلَّا نُنْشِرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ - بگو: ای اهل کتاب، بیاید از آن کلمه حق که میان ما و شما یکسان است پیروی کنیم که به جز خدای یکتا را نپرستیم و چیزی را با او شریک قرار ندهیم و برخی را به جای خدا به ربوبیت تعظیم نکنیم. پس اگر از حق روی گردانند بگوید: شما گواه باشید که ما تسلیم فرمان خداوندیم).

بنابراین مراسم پیاده‌روی اربعین به دلیل چیستی و ماهیت فراملیتی و فرادینی بودنش، از این امکان و ظرفیت بهره‌مند است که بستر و زمینه شکل‌گیری امت واحد اسلامی را مهیا سازد. در این مراسم، حضور زائران با ملیت، قومیت، زبان و مذاهب متفاوت، این بستر را هموار می‌کند تا مفهوم امت به جای ملت قرار گیرد. لذا این مراسم نماد وحدت در جهان اسلام است. لذا امام خمینی (ره) بر پایه‌ی بینش تمدنی خویش فرمودند: «راه قدس از کربلا می‌گذرد» (سامانی، ۱۳۹۷: ۳۷-۵۶) و این نشانگر وحدت، کنشی موثر در مقابل تمدن غرب و در راستای تحقق آرمان‌های اسلامی می‌باشد. همچنین در نمایش ظاهری این مراسم نیز، وحدت وجود دارد. در این مراسم، افراد با لباس مشکی با در دست داشتن پرچم‌های مزین به نام‌های ائمه اطهار (ع) شرکت می‌کنند که این لباس مشکی نشانگر عزادار بودن فرد است. افزون بر این، در چند مسیر منظم این پیاده‌روی صورت می‌گیرد که همگی به نقطه‌ای واحد منتهی می‌شود و مرثیه خوانی، و ذکر مشترک، نوای یکسانی است که همه شرکت‌کنندگان زمزمه می‌کنند (طاهرخانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۶).

نمودار ۱: مهمترین کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین از منظر صاحب‌نظران علوم سیاسی

نتیجه‌گیری

مراسم پیاده‌روی اربعین، با ویژگی‌هایی نظیر تاریخی بودن، فرادینی بودن و فراملی بودن دارای کارکردهای متفاوتی است و از دیرباز تاکنون، در فرهنگ و اعتقادات مسلمانان به دلیل تأثیرات مهمی که در ابعاد فردی و جمعی انسانها داشته، از جایگاه رفیعی برخوردار گشته است. این مراسم دارای کارکردهای مختلف عبادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و... است؛ اما صاحب‌نظران و پژوهشگران در خصوص این موضوع، کمتر به کارکرد سیاسی این مراسم پرداخته‌اند. بر این اساس این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش بود که کارکردهای سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین کدامند؟ برای پاسخ‌گویی از رویکرد جامعه‌شناختی، روش دلفی و تکنیک شانون استفاده گردید. ابتدا ۱۰ نفر از صاحب‌نظران در حوزه علوم سیاسی انتخاب گردید و با این دو روش، از متن مصاحبه‌ها و پرسش‌نامه‌ها، ۱۴ کارکرد سیاسی مراسم پیاده‌روی اربعین استخراج شد؛ اما کارکرد «تقسیم کار اجتماعی- سیاسی» به دلیل عدم اجماع صاحب‌نظران حذف گردید و ۱۲ کارکرد سیاسی نظیر افزایش قدرت نرم جهان اسلام؛ تقویت هویت شیعه؛ وحدت بخشی مسلمانان؛ بیداری اسلامی؛ ایثار و شهادت طلبی، مقاومت و ظلم ستیزی؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ نمایش امنیت عراق؛ تقویت مناسبات ایران و عراق، کاهش اختلافات میان مسلمانان (شیعه-سنی)، کمرنگ شدن طبقه، قومیت؛ آموزش و کادر سازی؛ اصلاح جامعه و زمینه سازی برای ظهور امام زمان (عجل) مورد تایید صاحب‌نظران قرار گرفت.

کارکردهای سیاسی بدست آمده، نشانگر این امر مهمند که این مراسم، سیر بین انالله و انا الیه راجعون می‌باشد. طنین ناله انسان‌هایی است که از فقدان توحید خسته شده‌اند و راه و هدف اصلی را در هیاهوی مدرنیته گم کرده‌اند، اما با شرکت در این مراسم نشان می‌دهند که جهت و هدف اصلی را یافته‌اند. در حقیقت از ابتدای خلقت، هدف گذاری مسلمانان و غیرمسلمانان به سوی کعبه بوده است. در برهه‌ای از تاریخ رویکرد موحدان به سوی بیت‌المقدس و زمانی به سوی بقیع و امروز به سوی نجف و کربلاست. بنابراین از ابتدای خلقت، حرکت به سوی خدا، نبی و یا به سوی ولی بوده است؛ زیرا مهم "وجه الله" است که انسان‌های دوستدار حق و حقیقت به آن جذب می‌شوند. در واقع این مغناطیس پرجاذبه امام حسین(ع) است که افراد فارغ از تعلقات زبانی، نژادی، مذهبی و سیاسی به سوی آن جذب شده و در قالب امت واحد برای دستیابی به یک هدف مشخص (خلیفه الهی) در حال حرکتند. در حقیقت حضور در این مراسم به معنای اقامه حق، دعوت به خیر و پرهیز از بدی و شر است. همچنین این مراسم تجلی مقاومت و مبارزه با ظلم و استکبار جهانی است. افراد با شرکت در این مراسم به فرهنگ یزیدی استکبار جهانی پشت کرده و این حضور خبر از این امر مهم می‌دهد که برای مسلمانان هویتی نوین در حال شکل‌گیری است و مسلمانان درصددند که به بهترین صورت با محوریت حق و حقیقت (امام حسین(ع)) از حیطه جهان استکباری عبور نمایند. در حقیقت این مراسم نوعی آگاهی بخشی و بیداری اسلامی برای جوامع مختلف است. در واقع جلوه‌گاه اصلاح سبک زندگی افراد و به تبع آن، بیداری ملت‌ها و حرکت آنها به سوی صراط مستقیم است. به تعبیر دیگر حرکت به سوی رشد و تعالی است و این مقدمه ظهور منجی است.

منابع

۱. افتخاری، اصغر (۱۳۸۷). دو چهره قدرت نرم، مجموعه مقالات قدرت نرم و سرمایه اجتماعی. تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
۲. امین، محسن (۱۳۹۵). پیاده روی اربعین به مثابه ارتباطات آئین شیعی. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق(ع).
۳. بشیر، حسن (۱۳۹۰). تعزیه. تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
۴. بیرو، آلن (۱۳۷۵). فرهنگ علوم اجتماعی، مترجم باقر ساروخانی. تهران: کیهان.
۵. پور امینی، محمد امین (۱۳۸۲). اربعین حسینی. قم: پور امینی.
۶. تاج بخش، م مهدی (۱۳۹۹). پیاده روی اربعین و ابعاد تربیتی آن. بصیرت و تربیت اسلامی، س ۱۷، ش ۵۲، ۴۱-۶۲.
۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). لغت نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
۸. رحمانی، عبدالله و دیگران (۱۳۹۹). مبانی روش شناختی و کاربردهای روش دلفی: مرور روایی. دانشگاه علوم پزشکی دانشگاه رفسنجان، دوره ۹، شماره ۵، ۵۱۷.
۹. رضایی، محمد حسین (۱۳۹۶). بررسی ابعاد شناختی مراسم اربعین، پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد نراق.
۱۰. رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸). آناتومی جامعه. تهران: سهامی انتشار.
۱۱. سامانی، محمود (۱۳۹۷). کارکردهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اربعین. فرهنگ زیارت، دوره ۹، ش ۳۵، ۳۷-۵۶.
۱۲. طاهرخانی، عبدالله و دیگران. (۱۳۹۹). جنبش اجتماعی و قدرت نرم راهپیمایی اربعین. مطالعات میان فرهنگی، س ۱۶، ش ۲۸، ۹-۳۰.
۱۳. طاهرزاده، اصغر (۱۳۹۵). اربعین حسینی، امکان حضوری دیگر. اصفهان، لب المیزان.
۱۴. عربی، حسین علی (۱۳۹۸). پیاده رویی اربعین، جایگاه و کارکردها. معرفت، س ۲۸، ش ۸، ۴۵-۵۴.

۱۵. غرسبان، مرتضی (۱۳۹۶). راهپیمایی اربعی - تهدیدها و فرصتها. مبلغان، ش ۲۲۰، ۴-۲۰.
۱۶. غفاری، زاهد، میرزایی، محمد (۱۴۰۰). ابعاد و ظرفیتهای ضداستکباری پیاده رویی اربعین براساس دیدگاه مقام معظم رهبری. بیداری اسلامی، دوره ۱۰، ش ۳، ۴۹-۷۳.
۱۷. فتحی، ابراهیم (۱۴۰۱). بازنمایی انتظارات و خواسته های سیاسی-اجتماعی مشارکت کنندگان کشورهای مختلف در راهپیمایی اربعین. بیداری اسلامی، دوره ۱۱، ش ۳، ۱۵۳-۱۷۶.
۱۸. فیروزی، جواد (۱۳۸۹). انسان شناسی دین و نمادهای شناسی در اندیشه کلیفورد گیرتز. پژوهش ناه ادیان، ۸۹.
۱۹. قاضی، ابوالفضل (۱۳۸۰). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. تهران: دانشگاه تهران.
۲۰. محدثی، جواد (۱۳۸۹). فرهنگ عاشورا. قم: نشر معروف.
۲۱. مریجی، شمس الله (۱۴۰۱). تبیین جامعه شناختی پیاده روی اربعین. اسلام و مطالعات اسلامی، س ۱۰، ش ۲، ۱۲-۱۳.
۲۲. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۷۲). جامعه و قرآن در تاریخ. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۲۳. مظاهری، محسن (۱۳۹۵). فرهنگ سوگ شیع. تهران: آرمان.
۲۴. موسوی، سید محمد؛ بیات، رضا (۱۳۹۷). کاوشی در آئین پیاده روی حسینی، کارکردهای اجتماعی و سیاسی. نامه فرهنگ و ارتباطات، س ۳، ش ۱، ۹۳-۱۱۶.
۲۵. میرزازاده، فرامرز (۱۳۹۶). پیامدهای سیاسی اربعین. شیعه شناسی، س ۱۶، ش ۲، ۵۱-۷۶.
۲۶. نای، ژوزف. (۱۳۸۸). دیپلماسی عمومی و قدرت نرم، مترجم سید احمد فاطمی نژاد. مطالعات عملیات روانی، ش ۲۴، ۱۸۶.
۲۷. همایون، محمد هادی (۱۳۹۵). تبیین ابعاد سفر معنوی اربعین، ابر رویداد سفر معنوی. مسجد و مهدویت، ۴۷-۶۴.
۲۸. همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین، مترجم محسن ثلاثی. تهران: کیهان.
29. Azar, A. (2001). Developing of Shanon Entropy Method in content Analysis. Al_zahra University Jurnal of Namanities, 11(37-38), 1-18.
30. Fenn, K. R (2008). Key Thinkers in the sociology of Religion. London.
31. Hus, C.-C. (2007). Delphi Technique: Making Sence of consensus. Practical Assessment , Research & Evaluation Journal, 10-11.